

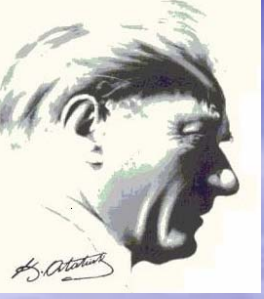
ATATÜRK VE DİL ÇALIŞMALARI

Uzman Ayşe BAŞÇETİNÇELİK

Çukurova Üniversitesi Rektörlüğü Türk Dili Bölümü

14 Kasım 2008

Gaziantep Koleji Vakfı Özel Okulları

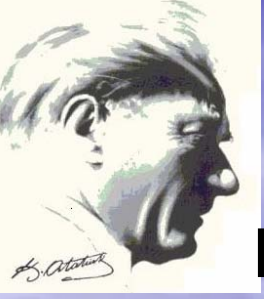

20. yüzyılın en büyük siyaset ve düşün adamına saygıyla, minnetle ...

Mustafa Kemal Atatürk, 3 Kasım'da 80.yılıni kutladığımız Yazı Devrimi ile 76. yılıni kutladığımız Dil Devrimine ayrı bir önem vermiştir.

Dil ile düşünce arasında çok sıkı bir bağlantı vardır.

Bir dil başka dillerin karışımından oluşmuşsa, o dilin söz dağarcığı yabancı sözcüklerle yüklüyse, böyle bir dille açık seçik düşünülemez.

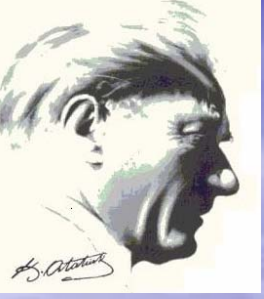
19.yüzyıla kadar devam eden adına Osmanlıca dediğimiz Arapça-Farsça ve Türkçeden oluşan karma bir dil yüzyıllarca Arap harfleriyle yazılmıştı.

Türkçe kelimelerin yazılışında ve okunuşunda büyük zorluklar oluyordu:

Türkçe *kut* sözcüğü ile Arapça *kuvvet* aynı harflerle yazılıyordu.

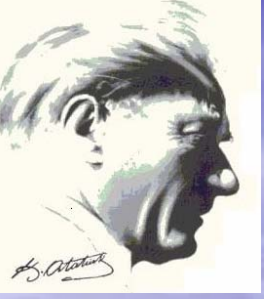
Yine Farsça olan *terzi* ile Arapça *Dürzi* sözcüğünün yazılışı aynıydı.

Bir yazı; *oldu* mu *öldü* mü; *kol* mu *kul* mu; *göl* mü *gül* mü; *göz* mü *güz* mü *köz* mü gibi sorularla okunmaya çalışılıyordu. Ayrıca 'k' ve 'g' ünsüzlerinin aynı harfle gösterilmesi de okumalarda sorun oluyor, cümlenin gelişinden kelimenin doğrusunun hangisi olabileceği çıkarılmaya çalışılıyordu.

Çağdaş uygarlık düzeyine varabilmek için önce insana yönelmek gerekir. İnsanı değiştirmek, onun düşünce dünyasını değiştirmekle gerçekleşebilir.

Düşüncenin değişmesi, zenginleşmesi için dilin değişmesi gerekir.

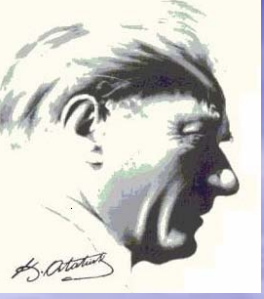

Kurtuluş Savaşından sonra Atatürk bir konuşmasında şöyle demiştir:

Zafer bir fikrin üretimine hizmet oranında değer ifade eder.

Bir fikrin üretimine dayanmayan zafer kalıcı olamaz. O, boş bir gayrettir. Her büyük meydan savaşından, her büyük zaferin kazanılmasından sonra yeni bir âlem doğmalıdır.

Yoksa başlı başına zafer boşa gitmiş bir gayrettir.

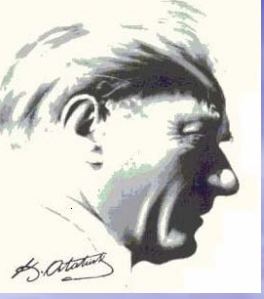
Bir başka konuşmasında ise;

'Üç buçuk sene süren bu mücadeleden sonra, bilim bakımından, eğitim bakımından mücadelemize devam edeceğiz ve eminim ki bunda da başarılı olacağız.' demiştir.

Atatürk bu düşünceleriyle Kurtuluş Savaşımıza bitmiş gözüyle bakmıyordu.

Ona göre gerçek savaş, savaş alanında elde ettiğimiz bu başarıdan sonra başlayacaktı.

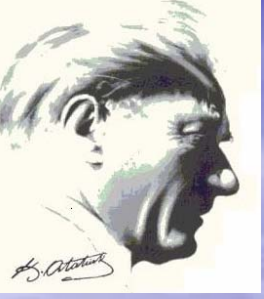
Bu savaş, toplumu her alanda değiştirme, çağdaştırma savaşı olacaktı.

21 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan *Milli İktisat Kongresinde* alfabe konusu bir kez daha gündeme gelmişti.

Kongreye Latin harflerinin kabulü önergesi sunulmuştu.

Ancak bu önerge, oturum başkanı **Kazım Karabekir Paşa** tarafından "*Bizim dilimizi terennüm edecek hiçbir Latin alfabesi yoktur. Eğer ecnebi yazısını kabul edersek, Avrupalılar İslam alemine, Türkler ecnebi yazısını kabul etti, Hıristiyan oldu, diyeceklerdir.*" düşüncesiyle okunmadan reddedilmişti.

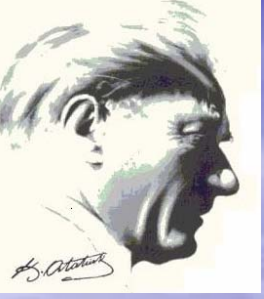
Atatürk, 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu Parkındaki halk toplantısında bir konuşma yaptı:

Arkadaşlar, bizim uyumlu, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir.

Yüzyıllardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu gereği anlamak zorundayız.

Anladığımızın izlerine yakın zamanda bütün dünya tanık olacaktır.

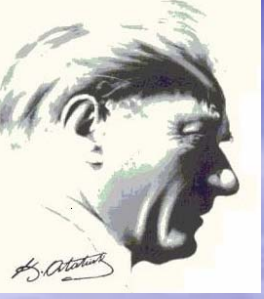
***Çok işler yapılmıştır.
Ama bugün yapmak zorunda olduğumuz,
son değil, lakin çok gerekli bir iş daha vardır:***

***Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir.
Türk harflerini her yurttaşa, kadına, erkeğe,
hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu yurtseverlik
ve ulusseverlik ödevi biliniz.***

***Bu ödevi yaparken düşününüz ki bir ulusun, bir
sosyal topluluğun yüzde onu yirmisi okuma
yazma bilir, yüzde sekseni bilmezse bu ayıptır.***

***Bundan insan olarak utanmak gerekir.
Bu ulus, utanmak için yaratılmış bir ulus değildir.***

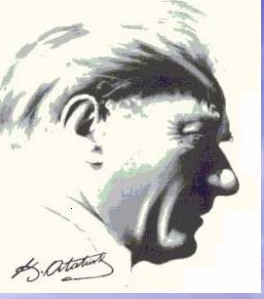
***Övünmek için yaratılmış, tarihi övünçlerle dolu
bir ulustur.***

Ama ulusun yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu yanlış bizde değildir.

Türk'ün karakterini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlarıdır.

Artık geçmişin yanlışlarını kökünden temizlemek zorundayız.'

Falih Rıfki Atay, alfabe çalışmaları sırasında Atatürk'le aralarında geçen şu konuşmayı aktarıyor.

Atatürk soruyor:

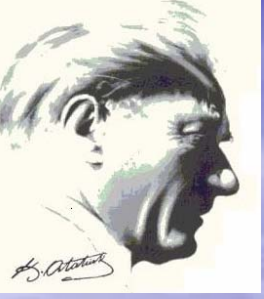
—Yeni yazıyı tatbik etmek için ne düşündünüz?

—Bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa süreli iki teklif var , dedim.

Teklif sahiplerine göre ilk devirler iki yazı bir arada öğretilecektir.

Gazeteler yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş yeni yazılı kısmı artıracaklardır.

Daireler ve yüksek okullar için de basamaklı bazı usuller düşünülmüştür.

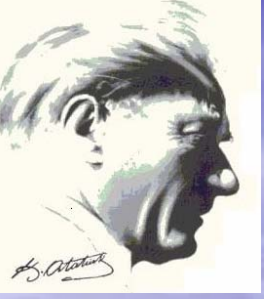

Yüzüme baktı:

—Bu ya üç ayda olur, ya hiç olmaz, dedi.

Hayli radikal bir inkılâpçı iken ben bile yüzüne bakakalmıştım.

—Çocuğum, dedi. Gazetelerde yarım sütun eski yazı kaldığı zaman dahi herkes bu eski yazılı parçayı okuyacaktır. Arada bir harp, bir iç buhran, bir terslik oldu mu bizim yazı da Enver'in yazısına döner, hemen terkolunuverir.

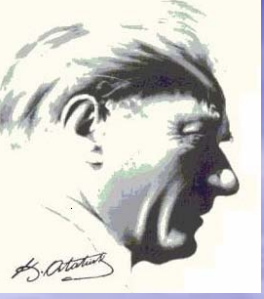
Atatürk'ün Sarayburnu'ndaki konuşmasından sonra yurdun her yerinde aydınlarla halk, yeni harfleri öğrenmek ve öğretmek için yarışa girmiştir.

Millet Mektepleri açılmış, bütün yurt baştanbaşa bir derslane haline gelmiştir.

Atatürk, bu amaçla yurt gezilerine çıkmıştır. Sinop'ta *Köy Yatılı Okulunun* bahçesinde iki saat tahta başında halka ders vermiş, arabacı Bekir Ağa'ya yeni harflerden birkaç harf öğretmiş, sonra bu vesile ile **'...eski biçim imlayı kesin olarak hatırdan çıkarmak gerektir.'** demiştir.

16 Eylül'de Samsun'da Genel Meclis odasında belediye memurlarını sınava çekmiş, sınav sonunda tahtaya yeni harflerle **'Bütün arkadaşlarımız yeni yazımızı okuyup yazıyorlar.'** tümcesini yazmıştır.

Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri'de de yeni harfleri halka bizzat öğretmiştir.

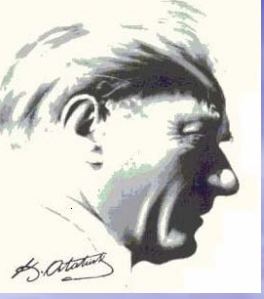

29 Eylül günlü Cumhuriyet gazetesi `Yeni Türk Harfleri Marşı`nın notasını verdi.

1 Ekim'den başlayarak devlet dairelerinde yazışmaların yeni Türk harfleriyle yapılacağı hükme bağlandı.

Bütün okulların ders kitaplarının yeni harflerle basılacağı, Milli Eğitim Bakanlığının kitapçılara yardım edeceği bildirildi.

11 Ekim günü gazeteler, yeni harflerle basılan ilk ders kitabının **Ali Canip Yöntem**'in *Edebiyat* kitabı olduğunu duyurdular.

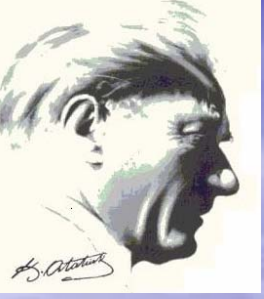

10cak 1929'da açılan Millet Mekteplerine 16–40 yaş arası okuma yazma bilmeyen her Türk vatandaşının devam etmesi zorunlu kılınmıştı.

İlk basamakta açılan 20 489 Millet Mektebine bir ay içinde 856 000 kişi kaydolmuştu.

Beş yılın sonunda 2 305 924 kişi Millet Mekteplerinden mezun olmuştur.

Yazı devriminden sonra toplumda okuryazar oranı artmış, okuma oranı 1923'te %5 iken 15 yıl içerisinde %80'e ulaşmıştır.

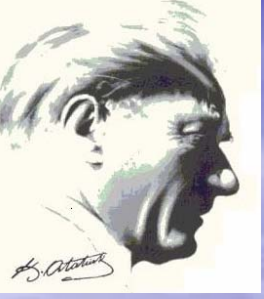
Atatürk değişik zamanlarda yaptığı konuşmalarda Türkçenin aslında zengin bir dil olduğunu bilinçle işlenmesi gerektiğini vurgulamıştır:

“Türk Dili zengin, geniş bir dildir. Her kavramı ifadeye kabiliyeti vardır.

Yalnız onun bütün varlıklarını aramak, bulmak, toplamak, onlar üzerinde işlemek lazımdır.

Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin gelişmesinde başlıca etkindir.”

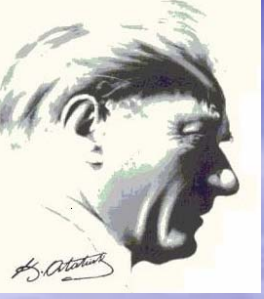

12 Nisan 1931'de Atatürk'ün emriyle
'*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*' kurulmuştur.

Atatürk '**Artık dil işlerini düşünecek zaman gelmiştir.**' demiş, 12 Temmuz 1932'de o günkü adıyla '*Türk Dili Tetkik Cemiyeti*'ni kurdu muştur.

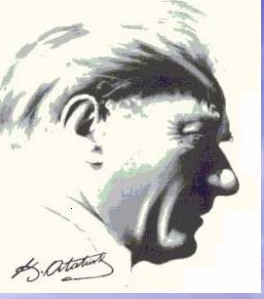
Dil Devriminde, kimi kuralları ya da sözcükleri buyuran ya da yasaklayan özel bir yasa, düzenlenmemiştir. Böyle bir yasanın; devrimi gerçekleştirmek, ulusal dili sağlamak bir yana, var olan ikiliği sürdürmekten başka bir yararının olmayacağı düşünölmüştür.

26 Eylül 1932'de ilk **Türk Dil Kurultayı** toplanmıştır. Kurultayın ardından hızla çalışmalara başlanmış, yurdun her köşesinde *Söz Derleme Ocakları* kurularak halk ağzından derlemeler yapılmıştır.

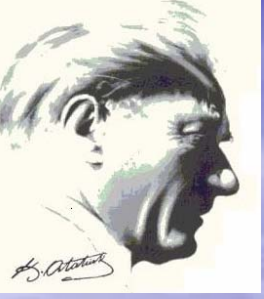
Gazete ve dergilerde özel dil köşeleri açılmış, bu köşelerde yabancı sözcüklerin eleştirisi yapılmış, önerilen yeni sözcüklerle ilgili yazılar yayınlanmaya başlamıştır.

Türkçenin eski kaynaklarına gidilerek eski metinler taranmış, bu taramalar sonunda sözlük niteliği taşıyan '*Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*' ortaya çıkmıştır.

1934 yılı ağustos ayında **İkinci Kurultay** toplanmıştır.

Dilimizdeki yabancı sözcüklere üretilen Türkçe karşılıklar için bir kılavuz hazırlanmasına karar verilmiş, bunun sonucunda '*Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*' adıyla bir sözlük düzenlenmiştir.

21 Haziran 1934 yılında Soyadı Yasası çıkarılmış, bu yasa ile dilimize çok sayıda Türkçe sözcük kazandırılmıştır.

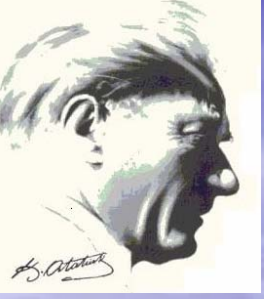
1936 yılı ağustos ayında **Üçüncü Dil Kurultayı** toplanmıştır.

Bu kurultayda Güneş-Dil Teorisi üzerinde durulmuştur.

Atatürk, ölümüne kadar geçen sürede kurumun çalışmalarını yakından izlemiş, söylev ve demeçlerinde Türkçe sözcük kullanmaya özen göstermiştir.

Kullandığı yeni sözcüklerin birçoğunu da kendisi türetmiştir.

Er, subay, kurmay vb. sözcüklerle **genel, özel, evrensel, kutsal, önemli, arıtmak, ısı, esenlik, erdem, kıvanç, konuk, tüm** gibi bugün kullandığımız pek çok sözcük Atatürk'ün buluşu olarak Türkçeye girmiştir.

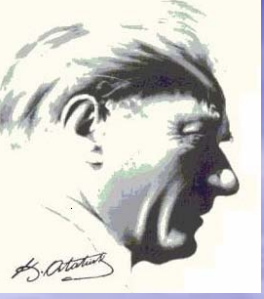
Dil devrimi çalışmaları sırasında Atatürk'ün hep yanı başında olan **A. Dilaçar** geometri terimleriyle ilgili anısında şunları söylüyor:

Geometri kitabını Atatürk, ölümünden bir buçuk yıl kadar önce Üçüncü Türk dil Kurultayından hemen sonra 1936–1937 yılı kış aylarında Dolmabahçe Sarayı'nda kendi eliyle yazmıştır.

1936 Sonbaharında bir gün Atatürk beni, Özel Kalem Müdürü Süreyya Anderiman'ın yanına katarak Beyoğlu'ndaki Haşet Kitabevi'ne gönderip uygun gördüğümüz Fransızca Geometri kitaplarından birer tane aldırttı.

Bu kitaplar, Atatürk'le birlikte gözden geçirildikten sonra, yazılacak Geometri kitabının genel tasarısı çizildi.

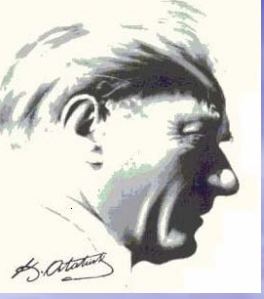
Bir süre sonra ben ayrıldım ve kış aylarında Atatürk bu eserler üzerinde çalıştı. Geometri kitabı bu emeğin ürünüdür.

Atatürk, 13 Kasım 1937'de gittiği Sivas'ta, yanındaki toplulukla birlikte Sivas Lisesinin 9/A sınıfındaki Hendese (Geometri) dersine girdi. Bu derste bir kız öğrenciyi tahtaya kaldırdı.

Öğrenci tahtada çizdiği koşut iki çizginin başka iki koşut çizginin kesişmesinden oluşan açıların Arapça adlarını söylemekte zorluk çekiyor ve yanlışlıklar yapıyordu.

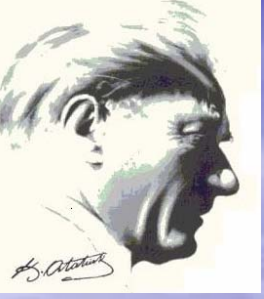
Bu durumdan etkilenen Atatürk, tepkisini, **"Bu anlaşılmaz Arapça terimlerle, öğrencilere bilgi verilemez. Dersler, Türkçe, yeni terimlerle anlatılmalıdır."** dedi ve tebeşiri eline alıp, tahtada çizimlerle **"zaviye"**nin karşılığı olarak **"açı"**, **"dili"** nin karşılığı olarak **"kenar"**, **"müselles"**in karşılığı olarak da **"üçgen"** gibi Türkçe yeni terimler kullanarak, bir takım Geometri konularını ve bu arada Pythagoras kuramını anlattı. Atatürk, dilimize karşılığı **"koşut"** olan **"muvazi"** kelimesinin yerine kullandığı **"paralel"** teriminin kökenini açıklarken Orta Asya'daki Türklerin, kağının iki tekerleğinin bir dingile bağlı olarak duruş biçimine **"para"** adını verdiklerini anlattı. Atatürk, bu derste aynı zamanda ders kitaplarının birkaç ay içinde Türkçe terimlerle yazdırılıp bütün okullara ulaştırılmasını emir buyurdu.

Atatürk terimlerin Türkçeleştirilmesine çok önem veriyordu.

1936–1937 yıllarında, sekiz bilim dalına ait 4062 terim bulunmuştur. Terimleri düzenlenmiş olan bilim kolları; matematik, fizik, mekanik, kimya, biyoloji, zooloji, botanik, jeolojidir.

Daha sonra bunlara astronomi de eklenmiştir.

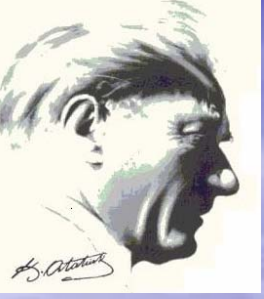
Atatürk'ün dil ve tarih çalışmaları sırasında gösterdiği titizliği ve bitmek tükenmek bilmeyen enerjisini **Falih Rıfki Atay, Çankaya** adlı eserinde şöyle anlatıyor:

Türk dili ve Türk tarihi meselelerinin, onun sofrasında tam bir fakültelik zaman almış olduğunu tahmin ediyorum.

Tebeşirli kara tahta karşısında idi. Bakanlar, profesörler, milletvekilleri hep o tahtaya kalkmışlardır.

Ondan başka hepimiz yorulur, doğrusu biraz da usanırdık.'

Atatürk, 1928-1938 arası on yıl dil işleriyle uğraşmıştır.

Ölüm döşeğinde bile **'Arkadaşlara selam söyleyin, dil çalışmalarını sakın gevşetmeyin.'** der.

Bugün Türkçe sözlükte 100 bin sözcük bulunmaktadır.

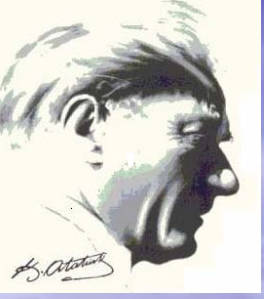
Sanal ortamda bu sayı sürekli güncellendiği için 120 bini bulmuştur.

Ayrıca, Türkçeleştirme çalışmaları Dil Devriminden bu yana devam etmektedir.

170 bin terimden oluşan 84 Terim Sözlüğümüzde; *Diş Hekimliği, Su Ürünleri, İktisat, Kimya, Fizik, Nükleer Enerji, Ekonometri, Bankacılık, Borsa vb.* pek çok alandaki terimler Türkçeleştirilmiştir.

12 ciltlik *Derleme Sözlüğünde* 123 bin, 8 ciltlik *Tarama Sözlüğünde* ise 50 bin sözcük bulunmaktadır.

Ayrıca erkek ve kız adlarının kaynaklardan taranmasıyla oluşmuş 10842 kişi adının yer aldığı *Kişi Adları Sözlüğümüz* bulunmaktadır.

'Türkçe dili dünyada en güzel en zengin ve en kolay dildir.

Onun için her Türk dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır.

Bir de Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir.

Çünkü Türk milleti geçirdiği türlü tehlikeler içinde, ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin velhasıl bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde korunmuş olduğunu görüyor.

Türk dili, Türk milletinin kalbidir, beynidir."

Hoşçakalın...
Sağlıkla kalın...